

Δεν γνωρίζω, φυσικά, και δεν διαθέτω καμία ένδειξη για το αν όλη αυτή η λογική συνέχεια περί ευθύνης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. που ανέπτυξα ως τώρα υπήρξε στο μυαλό των ψηφοφόρων όταν ψήφισαν ξανά τη Νέα Δημοκρατία στις παράνομες, ως αντισυνταγματικές, εκλογές του 2007. Θα εκτιμούσα πως όχι, δεδομένης της πολιτικής εγγήγορσης που θα απαιτούσε μια τέτοια σύνδεση. Αλλά, πάλι, ποτέ δεν ξέρει κανείς σε ένα ασυνείδητο επίπεδο τι μπορεί να έχει συμβεί...

Επιστροφή στα Παράδοξα των Εκλογών

Η Αποχή

Μιας και αρέσκομαι να ασχολούμαι με τους μύθους²⁴ της πολιτικής μας ζωής, ας αναφερθούμε και σε άλλον έναν: την αποχή. Η αποχή των ψηφοφόρων από τις εκλογές καταγράφεται σε ένα ποσοστό της τάξης του 24% των εγγεγραμμένων κατά μέσο όρο²⁵. Αυτό το ποσοστό έχει ανοίξει πολλές συζητήσεις αναφορικά με την απάθεια, τη λάθος τακτική όταν γίνεται ως διαμαρτυρία, κ.λπ. Αυτό που δεν λέγεται, και δεν είναι εύκολα κατανοητό άλλωστε, είναι ότι στην πραγματικότητα η αποχή στην Ελλάδα είναι πάρα πολύ μικρή: το φερόμενο 23-26% ως ποσοστό αποχής δεν υφίσταται στην πραγματικότητα. Ας πάρουμε ως παράδειγμα τις φετινές εκλογές. Είχαμε, λέει, στις φετινές εκλογές αποχή 25,85%. Σωστά: από τους 9.921.150 εγγεγραμμένους ψήφισαν οι 7.356.298, άρα η αποχή είναι ορθώς υπολογισμένη με βάση αυτά τα νούμερα στο ποσοστό αυτό. Όμως, είναι σωστά τα νούμερα; Μα φυσικά, θα πει κανείς: τόσοι είναι οι εγγεγραμμένοι και τόσοι οι ψηφίσαντες, πού βλέπεις το λάθος; Λάθος δεν υπάρχει. Απλώς χρειάζεται μια επεξεργασία.

Τι λένε οι αριθμοί; Οι αριθμοί λένε ότι από το σύνολο των 10.934.097 κατοίκων της Ελλάδας (σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας Ελλάδας, του 2001), οι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι εί-

---

24. Μύθο ονομάζουμε μια φανταστική ιστορία, μια μυθοπλασία, ένα μη πραγματικό γεγονός που όμως γίνεται αποδεκτό ως αληθινό ή ερμηνευτικό μιας κατάστασης και, ως εκ τούτου, έχει τις επιδράσεις ενός αληθινού γεγονότος στη ζωή μας. Στην πολιτική ζωή, συχνά οι μύθοι που στήνονται επιτηδευμένα για να εξυπηρετήσουν τους σκοπούς της προπαγάνδας ενέχουν κάποια στοιχεία αληθινά ή αληθοφανή. Ενίοτε ενεργοποιούνται και άλλοι, που υπάρχουν από παλιά και δεν έχουν στηθεί επί τούτου.

25. 23,7% το 1996, 25% το 2000, 23,5% το 2004, και 25,85% το 2007.

ναι 9.921.150. Η πρώτη σκέψη είναι: μα καλά, παιδιά δεν έχει αυτή η χώρα; Εντάξει, υπάρχει δημογραφικό πρόβλημα, αλλά είπαμε, όχι κι έτσι! Μάλιστα, καθώς ο αριθμός των αλλοδαπών, σύμφωνα με την επίσημη καταγραφή, είναι 761.813, τότε προκύπτει ότι το σύνολο του ελληνικού πληθυσμού ψηφίζει στις εκλογές... από γεννησιμιού του! Η Ε.Σ.Υ.Ε. δηλώνει ως νόμιμο πληθυσμό της Ελλάδας 10.206.539 κατοίκους²⁶. Οπότε, προκύπτει πως μόνο 300 χιλιάδες άτομα δεν είναι εγγεγραμμένα στους εκλογικούς καταλόγους από το σύνολο του νόμιμου πληθυσμού (σε πληθυσμό 10.206.539 κατοίκων οι 9.921.150 είναι εγγεγραμμένοι ψηφοφόροι).

Αυτό φυσικά δεν γίνεται. Προφανώς κάτι άλλο συμβαίνει. Με πιάνει περιέργεια και στην πρώτη ευκαιρία ρωτώ σχετικά έναν γνωστό μου που εργάζεται σε εταιρεία δημοσκοπήσεων και ασχολείται με τις εκλογές, μεταξύ άλλων. Αυτός μου είπε ότι το ποσοστό της αποχής που βγάζουν οι δημοσκοπήσεις της εταιρείας του κυμαίνεται μεταξύ 3-5%, σταθερά σε κάθε δημοσκόπηση εδώ και χρόνια. Με απορία, φυσικά, τον ρώτησα γιατί προκύπτει η μεγάλη αποχή. Η απάντηση ήταν απλή – όπως είναι όλα άλλωστε. Στην Ελλάδα, μου είπε, οι εκλογικοί κατάλογοι συντάσσονται με βάση τους δημοτικούς καταλόγους. Αυτό σημαίνει ότι όσοι είναι εγγεγραμμένοι σε έναν δήμο και είναι άνω των 18 εγγράφονται στους εκλογικούς καταλόγους. Το πρόβλημα είναι ότι δεν ξε-γράφονται ποτέ από κει είναι ισόβια η εγγραφή τους! Οι μόνιμοι κάτοικοι του εξωτερικού, οι σπουδαστές του εξωτερικού, οι ηλικιωμένοι που δεν βγαίνουν απ' το σπίτι λόγω προβλημάτων υγείας, μερικές φορές και οι ετεροδημότες, παραμένουν εγγεγραμμένοι. Καλώς, φυσικά. Επίσης, παραμένουν εγγεγραμμένοι και οι πεθαμένοι που απεβίωσαν σε άλλο δήμο από αυτόν όπου είναι γραμμένοι, εφόσον δεν δήλωσε κανείς τον θάνατό τους στον δήμο καταγωγής τους! Κακώς, φυσικά. Τελικά, ο αριθμός των πραγματικών ψηφοφόρων είναι πολύ μικρότερος από αυτόν που δηλώνεται, και η αποχή υπολογίζεται με βάση εγγεγραμμένους που δεν υπάρχουν ή δεν βρίσκονται καν στην Ελλάδα, ή δεν ψηφίζουν ούτως ή άλλως λόγω αδυναμίας και όχι λόγω επιλογής – ηθελημένης αποχής δηλαδή.

Ας κάνουμε μια προσπάθεια να υπολογίσουμε την πραγματική αποχή. Ο γνωστός μου ανέφερε το 3-5% σταθερά εδώ και χρόνια. Το σταθερά δεν χρειάζεται να ελεγχθεί εφόσον η αποχή που ανακοινώνεται επισήμως παραμένει σταθερή μέσα στα χρόνια. Μένει να προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε το ποσοστό της αποχής εκ νέου. Μιας και δεν είναι εύκολο φυσικά να υπολογιστεί ο αριθμός όσων λείπουν στο εξωτερικό, όσων έχουν πεθάνει

---

26. Στην κατηγορία των νόμιμου πληθυσμού, που είναι 10.206.539, υπολογίζεται ο μόνιμος πληθυσμός μείον τους αλλοδαπούς. Από αυτόν τον αριθμό προκύπτουν οι ψηφοφόροι.

χωρίς αυτό να δηλωθεί στον οικείο δήμο, των ναυτικών και επιχειρηματιών που λείπουν απ' τη χώρα κ.τ.λ., θα ακολουθήσουμε έναν άλλο τρόπο: θα αφαιρέσουμε τον αριθμό των παιδιών από το σύνολο του νόμιμου πληθυσμού που έχει καταγραφεί στην Ελλάδα. Έτσι, εφόσον ο νόμιμος πληθυσμός αφορά αυτούς που διαμένουν στη χώρα και ζουν(!), αν αφαιρέσουμε τα παιδιά, προκύπτει ο *μεγαλύτερος δυνατός αριθμός των εν δυνάμει ψηφοφόρων*.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., ο αριθμός των παιδιών μεταξύ 0-14 είναι 1.660.899, και αυτός των νέων μεταξύ 15-24 είναι 1.561.637. Τον δεύτερο αυτόν αριθμό, που περιλαμβάνει και άνω των 18 άτομα, θα τον διαιρέσουμε δια του 3 και θα κρατήσουμε το ένα τρίτο, αφού πρόκειται για 9 χρόνια από τα οποία τα 3 παραμένουν ανήλικοι οι νέοι. Άρα, υπολογίζουμε χοντρικά τους κάτω των 18 σε 2.181.444 (1.660.899+1.561.637/3). Αυτός είναι βέβαια ο συνολικός αριθμός παιδιών. Από αυτόν θα πρέπει να αφαιρέσουμε τον αριθμό των αλλοδαπών παιδιών (αφού έχει αφαιρεθεί ούτως ή άλλως, ο συνολικός αριθμός των αλλοδαπών από τον νόμιμο πληθυσμό της χώρας). Άρα, ο αριθμός των νέων που πρέπει να υπολογίσουμε εδώ είναι 1.995.007 (2.181.444 μείον 186.437²⁷) και αυτός είναι περίπου ο αριθμός των Ελληνόπουλων. Έτσι, ο αριθμός των εν δυνάμει ψηφοφόρων αφαιρώντας τα παιδιά –τελικά έχει παιδιά αυτή η χώρα, ευτυχώς!– είναι 8.211.532 (10.206.539 ο νόμιμος πληθυσμός μείον 1.995.007 ανήλικους). Με αυτούς, και αριθμό ψηφισάντων 7.356.298, διαμορφώνεται το ποσοστό αποχής στο 10,4%.

Το ποσοστό του 10,4% προκύπτει, λοιπόν, αφαιρώντας μόνο τα παιδιά. Οποιοσδήποτε άλλος δεν ψηφίζει για λόγους ανωτέρας βίας (όπως οι γέροι, οι φοιτητές του εξωτερικού, οι ναυτικοί, κ.λπ.) δεν έχει αφαιρεθεί από αυτό το ποσοστό. Άρα, το ποσοστό της αποχής είναι σίγουρα κάτω από το 10%. Οι ηλικιωμένοι, άλλωστε, πάνω από 65 χρόνων αποτελούν το 16,7% του πληθυσμού. Συνεπώς, συνεκτιμώντας αυτά τα ποιοτικά στοιχεία, αλλά και τις χρόνιες επιστημονικές μετρήσεις που μου ανέφερε ο συνάδελφος στατιστικολόγος (3-5%), μπορούμε να πούμε ότι το ποσοστό της αποχής βρίσκεται, χοντρικά, στο 5%. Μικρό ποσοστό, είναι η αλήθεια. Βέβαια, η ψήφος είναι υποχρεωτική στην Ελλάδα. Ωστόσο, αν συνυπολογίσουμε τη συνήθη αδιαφορία των Ελλήνων προς τους νόμους και τις συμβατικές υποχρεώσεις, καθώς και το γεγονός ότι όλοι γνωρίζουν πως η αποχή τους δεν θα τιμωρηθεί στην πραγματικότητα, ίσως να προκύπτει η πραγματική θέληση συμμετοχής των ψηφοφόρων στη διαδικασία αυτή. Θετικό θα ήταν κάτι τέτοιο. Χρήσιμο πο-

27. Ο αριθμός αυτός των παιδιών των μεταναστών αφορά τις ηλικίες 0-19, οπότε είναι λίγο αυξημένος. Δεν μας ενοχλεί όμως, αφού εδώ οι υπολογισμοί μας είναι χοντρικοί.

λιτικό ερώτημα προς διερεύνηση: να μια πραγματικά ενδιαφέρουσα έρευνα για τις εταιρείες δημοσκοπήσεων που ξεφεύγει από τα γνωστά κλισέ του «καταλληλότερου πρωθυπουργού».

Προκύπτει, βέβαια, ένα άλλο ερώτημα. Γιατί κανένας από τους πολυπληθείς εκλογικούς αναλυτές που παρελαύνουν στα κανάλια και τις εφημερίδες δεν έχει επιστήσει την προσοχή στην παρανόηση αυτή; Ακόμη και αν δεν έχει τη σπουδαιότερη σημασία για το αποτέλεσμα, δεν είναι άραγε άξιο προσοχής; Για λόγους ακρίβειας, αν μη τι άλλο! Μια απάντηση είναι ότι δεν το έχουν προσέξει. Και δεν είναι απίθανο κάτι τέτοιο: συχνά το μάτι μας περνά πάνω από τα πράγματα χωρίς να τα βλέπει στ' αλήθεια. Ακόμη και οι αναλυτές; Ακόμη και αρκετοί από αυτούς: η ελλειπής επιστημονική και επαγγελματική επάρκεια απαντάται, άλλωστε, σε όλους τους κλάδους. Από την άλλη, είναι αλήθεια πως για να κάνει κανείς τον συνειρμό αυτόν θα πρέπει να εστιάσει για κάποιο λόγο στους αριθμούς: αλλιώς παραμένει με την κυρίαρχη αντίληψη. Κι εγώ η ίδια κάπως έτσι το πρόσεξα.

Μια άλλη απάντηση είναι ότι και αυτοί οι κάποιοι που το πρόσεξαν –διότι σίγουρα κάποιοι θα το πρόσεξαν–, α) είτε δεν ασχολήθηκαν επειδή το θεώρησαν άνευ σημασίας, β) είτε δεν τους άφησαν να το επισημάνουν δημοσίως όσο θα έπρεπε – ξέρετε, όταν κάτι ενδιαφέρον πάει να ειπωθεί στα τηλεοπτικά κανάλια, τότε ο παρουσιαστής θυμάται, όλως τυχαίως, ότι «δεν έχουμε άλλο χρόνο», γ) είτε το επισήμαναν αλλά αυτό δύσκολα πέρασε ως άποψη πάνω από την κυρίαρχη αντίληψη και επαναλαμβανόμενη παρουσίαση των επίσημων στατιστικών. Η παγιωμένη άποψη που συντηρείται από τα μέσα μαζικής προπαγάνδας είναι πιο στέρεη και από ένα παγόβουνο. Ειδικά στις μέρες μας...

→ **Άσχετο:** Λέγαμε με τους φίλους μου τις προάλλες πού θα θέλαμε να ταξιδέψουμε στον κόσμο κάποια στιγμή στη ζωή μας. Άλλος ήθελε Κούβα, άλλος Χιλή, άλλος Κίνα... Εγώ είπα τον Βόρειο Πόλο. Και οι φίλοι μου μου είπαν –όχι πειραχτικά– «όσο προλαβαίνεις»!

Αν όμως δεν υπάρχει πραγματικά σημαντική αποχή, γιατί αφήνεται ο κόσμος να πιστεύει ότι υπάρχει, και μάλιστα της τάξης του ενός τετάρτου των ψηφοφόρων; Όσοι από τη μεριά των κυβερνώντων και πολιτικών αναλυτών αγωνιούν –δήθεν– υπέρ της συμμετοχής και απαξιώνουν φραστικά την αποχή, γιατί δεν έχουν προσπαθήσει να άρουν αυτή την παρεξήγηση και να ενημερώσουν για το τι ισχύει πραγματικά; Το λέω αυτό δεδομένου ότι ο συνολικός αριθμός των ανθρώπων που εμπλέκονται ή έχουν εμπλακεί εδώ και χρόνια με την άσκηση της εξουσίας είναι αρκετά μεγάλος ώστε κανείς

απ' αυτούς να μην έχει προσέξει ή να μην έχει ενημερωθεί γι' αυτή την παραπληροφόρηση. Συνεπώς, πέρα από αυτούς που δεν το έχουν εντοπίσει από αδιαφορία ή ανικανότητα, υπάρχουν και αυτοί που ενεργούν με δόλο και σκοπίμως το αποκρύπτουν²⁸. Ας ασχοληθούμε για λίγο με τις προθέσεις αυτές, τα κίνητρα του δόλου.

Τα κίνητρα του δόλου αυτού είναι δύσκολο να τα εικάσει κανείς χωρίς να γνωρίζει τα πρόσωπα που ενδεχομένως έχουν ενεργήσει έτσι. Συνεπώς, θα πρέπει να προσεγγίσουμε λογικά το θέμα. Έχουμε, λοιπόν, το εξής δεδομένο: κάποιος αφήνουν να εννοείται ότι η αποχή είναι μεγαλύτερη απ' ότι είναι, ενώ ταυτόχρονα υπερθεματίζουν για τη συμμετοχή. Έχουμε δηλαδή μια αντίφαση. Η αντίφαση αυτή εξηγείται από την υποκρισία. Η υποκρισία, ως ποιοτικό δεδομένο ανάλυσης, είναι ένα χαρακτηριστικό συμπεριφοράς που ενεργοποιείται όταν κάποιος θέλει να αποκρύψει τις πραγματικές του προθέσεις. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό που αποκρύπτεται είναι προφανώς η επιθυμία των πολιτικών ή και αναλυτών να συνεχιστεί να προβάλλεται η αποχή ως αυξημένο ποσοστό στις εκλογές. Από αυτό συμπεραίνουμε ότι η αποχή είναι επιθυμητή από τη σκοπιά της πολιτικής εξουσίας στην κοινοβουλευτική ολιγαρχία.

Αυτό το συμπέρασμα δεν μας ξενίζει ιδιαίτερα, αφού σε κάτι παρόμοιο έχουμε καταλήξει μέσω της πολιτικής ανάλυσης των προηγούμενων κεφαλαίων: η αποχή είναι επιθυμητή προκειμένου να συνεχιστεί η κοινοβουλευτική ολιγαρχία που ονομάζεται δημοκρατία επειδή, είτε προέρχεται από απάθεια και αδιαφορία είτε από πολιτική τοποθέτηση (εκλογική απεργία), δεν έχει κανένα *πρακτικό* αποτέλεσμα στην αμφισβήτηση του πολιτικού συστήματος ή στην εμβόλιμη εμπλοκή σε αυτό. Είναι μια ιδεατή, από τη σκοπιά της πολιτικής εξουσίας, διοχέτευση της αντίδρασης με τρόπο αδιάφορο ή και επιθυμητό. Αυτό επειδή η αποχή δεν διαμορφώνει με κανέναν τρόπο το εκλογικό αποτέλεσμα. Δεν θα μπορούσε άλλωστε και, ενδεχομένως, καλώς ισχύει αυτό. Διότι, αγνοώντας τα κίνητρα που οδηγούν τον καθένα στην αποχή, το εκλογικό σύστημα ορθώς δεν την ερμηνεύει. Απλώς την εκλαμβάνει ως μη συμμετοχή και, συνεπώς, συνάγει τα εκλογικά του συμπεράσματα μόνο από αυτούς που συμμετέχουν σε αυτό. Το πολιτικό σύστημα λειτουργεί με όσους επιθυμούν να συμμετάσχουν.

Βέβαια, άλλο αυτό και άλλο να προωθείται η αποχή εντέχνως. Διότι εικάζω πως αυτόν τον σκοπό εξυπηρετεί η απόκρυψη του μικρού ποσοστού της εποχής. Αυτό επειδή η μεγάλη αποχή ενδέχεται να προκαλέσει ακόμα πε-

---

28. Τόσο η ανικανότητα όσο και η σκοπιμότητα θεμελιώνονται λοιπόν στο ότι ασχολούνται με τις εκλογές ενεργά και από ίδιο συμφέρον για πολύ καιρό ώστε να μην το έχουν προσέξει.

ρισσότερους απέχοντες από τους δυσαρεστημένους. Κι αυτό επειδή, πέρα από όσους ενεργούν απέχοντας για τους δικούς τους, συνειδητούς λόγους, υπάρχουν και αυτοί που παρασύρονται από τη μάζα. Συνεπώς, αν προβάλεται η άποψη ότι υπάρχει μεγάλη αποχή, ενδέχεται αυτή η ψευδαίσθηση να προκαλέσει κι άλλους να ακολουθήσουν τη λύση που... και άλλοι σαν κι αυτούς επέλεξαν! Ασχέτως αν η μεγάλη αποχή προβάλλεται ταυτόχρονα με τη δήθεν απαξίωση της από τους εκπροσώπους των κομμάτων· εδώ έχουμε το στοιχείο της υποκρισίας που λέγαμε. Ή μάλλον, όχι ασχέτως αλλά ακριβώς εξαιτίας αυτού: η –φαινομενική συχνά– διαφωνία των πολιτικών προς την αποχή εκλαμβάνεται από τους αντιδρώντες πολίτες ως ένας καλός λόγος ώστε αυτή να επιλεγεί! Άρα, η ψευδής καταμέτρηση της αποχής που την παρουσιάζει ως πολύ μεγαλύτερη απ' ό,τι είναι, καταλήγει να είναι επωφελής για το πολιτικό και κομματικό μας σύστημα όπως είναι διαμορφωμένο.

Πρόκειται για την ίδια διαδικασία που οδηγεί στην απάθεια, στην απαξίωση των κομμάτων, στην αποστασιοποίηση από την πολιτική ως μίasma, κ.ο.κ. Κι αυτό εξυπηρετεί πολύ *ορισμένους*.

Πάντως, για να επιστρέψουμε στο ότι η αποχή καλώς δεν συνυπολογίζεται στο εκλογικό αποτέλεσμα, θα ήθελα να παρατηρήσω πως η αποχή είναι δικαίωμα όποιου δεν θέλει να συμμετάσχει. Όποιου δεν θέλει να είναι πολίτης – κι εδώ εξαιρώ απ' την ανάλυσή μου τις συνειδητές αποχές στα πλαίσια του «μπούκοτάζ στις εκλογές». Πρόβλημά του· κυριολεκτικά. Γιατί πρέπει αυτό να απασχολεί την υπόλοιπη κοινωνία; Αυτός είναι και ο λόγος άλλωστε που τείνω να διαφωνήσω με όσους, σχολιάζοντας τη μεγάλη αποχή (του... 25%) λένε ότι είναι απαράδεκτο να αφήνουν (οι απέχοντες) τους άλλους να καθορίζουν τη ζωή τους, ότι αν ψηφίζαν θα ήταν αλλιώς τα πράγματα, ότι ο δικοματισμός ενισχύεται από την αποχή και άλλες αυθαίρετες εκτιμήσεις. Αυθαίρετες επειδή δεν λαμβάνουν υπ' όψιν ορισμένες παραμέτρους. Πού το ξέρουμε, λόγου χάρη, ότι, αν οι απέχοντες συμμετείχαν, το πολιτικό σκηνικό θα διαμορφώνονταν διαφορετικά; Επειδή εκφράζονται απαξιωτικά για το πολιτικό σύστημα; Μα, απαξιωτικά εκφράζεται και η πλειοψηφία όσων ψηφίζει! Συνεπώς, δεν έχουμε καμία ένδειξη ότι η συμμετοχή των απεχόντων θα σήμαινε κάποια ποιοτική αλλαγή στο ελληνικό πολιτικό σκηνικό. Ταυτόχρονα, έχουμε σκεφτεί ποτέ ότι η αποχή προσφέρει ένα υπέροχο άλλοθι σε όσους απέχουν για τη δική τους ευθύνη έναντι του πολιτικού συστήματος; Δηλαδή, σου λέει ο άλλος: «Α, εγώ δεν τους ψηφίζω»· «δεν πάω ποτέ στις εκλογές»· «δεν ασχολούμαι με αυτούς τους αλήτες», κ.λπ. κ.λπ. Κι έτσι δημιουργεί για τον εαυτό του ένα βολικό άλλοθι μεταθέτοντας τις ευθύνες σε όλους τους άλλους, αρνούμενος να αναλάβει και αυτές που του αναλογούν – λίγες ή πολλές, δεν έχει σημασία. Διατηρώντας μάλιστα το «δικαίωμα» να εκφέρει

και άποψη κατακρίνοντας τους άλλους, ψηφοφόρους και πολιτικούς. Πολύ βολικό στ' αλήθεια.

[Μια Μικρή Παρένθεση: Πριν από πολλά χρόνια, φοιτήτρια τότε, είχα δουλέψει σε έρευνα εταιρείας ερευνών-δημοσκοπήσεων για τα πολιτικά κόμματα, για να βγάλω κανένα χαρτζιλίκι. Η έρευνα ήταν πανελλαδική και, έτσι, χρειάστηκε να δουλέψουμε και εκτός Αθήνας. Εγώ και μια άλλη κοπέλα πήγαμε στην ορεινή Κορινθία, σε κάποια χωριουδάκια. Το σκηνικό ήταν πολύ όμορφο, καθώς εκείνη τη μέρα χιόνιζε. Έκανε όμως και πολύ κρύο. Αυτό ευνόησε την επαφή μας με τους ανθρώπους εκεί που δεν αρκέστηκαν σε μια ξερή απάντηση στα ερωτήματά μας: σε όλα τα σπίτια οι, συνήθως ηλικιωμένοι, άνθρωποι μας έβαζαν μέσα με ιδιαίτερη επιμονή, μας κέρναγαν κάτι ζεστό δίπλα στη σόμπα, και μετά γινόταν η συζήτηση. Αφού περί συζήτησης επρόκειτο: πόσο θέλαν αυτοί οι άνθρωποι να επικοινωνήσουν!

Το ερωτηματολόγιο αφορούσε την πολιτική και τα κόμματα. Και σε όλα τα σπίτια όπου γίναμε δεκτές υπήρχε ομοφωνία στις απαντήσεις. Ομοφωνία προς την κατεύθυνση της γενικής και έντονης δυσπιστίας απέναντι στα δύο κόμματα εξουσίας, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και τη Ν.Δ. έως και άμεσης απαξίωσής τους ως μέρος του προβλήματος που αντιμετωπίζει η χώρα και όχι ως λύση. Αρκετοί μάλιστα τα βρίζανε με φανατισμό. Φυσικά, η «κάληψη» από το χωριό ανέδειξε τα δύο κόμματα σε ποσοστό άνω του 85%! **Κλείνει η Παρένθεση]**

Αν λοιπόν κάποιοι απέχουν αρνούμενοι να αναλάβουν την οποιαδήποτε *προσωπική τους* ευθύνη στο πολιτικό σύστημα, είτε από απάθεια (όποιος και να βγει το ίδιο τους κάνει) είτε προς επιβεβαίωση ενός αυτάρεσκου ναρκισσισμού («εγώ δεν τους ψηφίζω»), αυτό δεν συνιστά από μόνο του πρόβλημα για το κομματικό σύστημα. Ενδεχομένως καλύτερα: ποιος ξέρει τι θα ψήφισαν! Το πρόβλημα, βέβαια, είναι όταν η απάθεια και η αδιαφορία καλλιεργείται συστηματικά από τους πολιτικούς μας εκπροσώπους. Μα, και σε αυτή την περίπτωση, η μόνη υπεύθυνη στάση και η μόνη πραγματική αντίσταση και αντίδραση είναι η συμμετοχή.

Ένας τρόπος άσκησης του δικαιώματος της μη συμμετοχής που θα είχε πολιτική αξία και θα με έβρισκε, ενδεχομένως σύμφωνη, θα ήταν η οργανωμένη, μαζική και συνειδητή αποχή. Πάνω απ' όλα μαζική. Που θα είχε το μόνο πραγματικό πολιτικό νόημα που μπορεί να έχει η αποχή: τη μη νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος που λειτουργεί έτσι όπως έχουμε περιγράψει. Ως μαζική εννοώ αυτή που θα συσπείρωνε πάνω από μισούς από τους πραγματικούς ψηφοφόρους. Ως οργανωμένη εννοώ αυτή που θα γινόταν με ένα συντονισμό *αντίστοιχων πρωτοβουλιών δράσης* που θα πλαισιώναν την αποχή και δεν θα περιορίζονταν σε αυτή. Έτσι ώστε η αποχή να είναι συμμετοχή και

όχι μη συμμετοχή. Και ως συνειδητή εννοώ αυτή που θα γινόταν ως αφετηρία ανάληψης ευθύνης για το πολιτικό σύστημα και ως ενέργεια που δεν θα ήταν μεμονωμένη και περιορισμένη στην ημέρα των εκλογών και μόνο. Όμως, αν μια τόσο μαζική και συνειδητή αντίδραση μπορούσε να γίνει στις εκλογές μέσω αποχής, δεν θα χρειαζόταν κιόλας: τα πράγματα δεν θα είχαν φτάσει στο σημείο να είναι αυτή η μόνη λύση σε μια κοινωνία όπου οι μισοί της κάτοικοι ήταν πραγματικοί πολίτες!

Η Γιαννάκου και το Βιβλίο Ιστορίας

Μερικά ακόμη σχόλια σε επιμέρους ζητήματα της επομένης των εκλογών θα ήταν σκόπιμο να γίνουν, ώστε να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο κάποιες αθέατες διεργασίες δίνουν προκαθορισμένα αποτελέσματα. Θα ξεκινήσω με το περίφημο βιβλίο ιστορίας της ΣΤ΄ Δημοτικού, για το οποίο έγινε μεγάλη συζήτηση κατά τη διάρκεια του 2007 επειδή, όπως υποστηρίχτηκε, ήταν απαράδεκτο και έθιγε την ελληνική ιστορία και μνήμη. Ύστερα από αντιδράσεις που σημειώθηκαν σχετικά με το περιεχόμενο του βιβλίου, η συντακτική του ομάδα προχώρησε σε κάποιες αλλαγές και μετά ήταν έτοιμο για να πάει στα σχολεία. Η τότε υπουργός Παιδείας κ. Μαριέττα Γιαννάκου το είχε υποστηρίξει θερμά και είχε δεσμευτεί ότι θα διανεμηθεί κανονικά κατά τη νέα σχολική χρονιά. Όμως μετά τις εκλογές το βιβλίο αποσύρθηκε, και μάλιστα με τρόπο σπασμωδικό. Δηλαδή, στην αρχή είπε το υπουργείο, του οποίου πλέον προϊστάτο ο κ. Στυλιανίδης, ότι το βιβλίο τυπώνεται και δεν είναι έτοιμο ακόμη, αλλά θα διανεμηθεί κανονικά. Μετά από λίγες μέρες είπαν ότι αποσύρεται και στη θέση του μένει το παλιό. Το θέμα είναι ότι, προφανώς, η κυβέρνηση είχε εξαρχής σκοπό να αποσύρει το βιβλίο αλλά δεν το έλεγε ξεκάθαρα για να μην φανεί ότι υποκύπτει στους εκβιασμούς της Εκκλησίας και των ακροδεξιών κύκλων. Πώς φαίνεται ότι η απόφαση ήταν ειλημμένη από τα πριν –και όταν λέω πριν εννοώ πριν τις εκλογές; Θα εξηγήσω αμέσως.

Η τακτική που ακολουθήθηκε μέχρι την τελική ανακοίνωση αντικατάστασής του είναι η σαφέστερη ένδειξη: καθυστερήσεις και ανακρίβειες, μέχρι να φτάσουμε στην απόσυρση, για την οποία διαβεβαίωναν με κάθε... υπεύθυνο τρόπο πως δεν θα γίνει! Θα ήθελα όμως να αναφερθώ σε κάτι που δεν ήταν σαφές, και έχει να κάνει με τις εκλογές καθαυτές. Η πρώην υπουργός Παιδείας κ. Γιαννάκου, εκτός του ότι δεν έγινε υπουργός στη νέα κυβέρνηση, δεν εκλέχτηκε καν βουλευτής αφού δεν συγκέντρωσε τις απαραίτητες ψήφους έναντι των συνυποψήφιών του κόμματός της στην Α΄ Αθηνών. Πολύ βολικό αυτό για την κυβέρνηση. Βολικό επειδή ο πρωθυπουργός είχε αποφασίσει την απόσυρση του βιβλίου, το οποίο όμως είχε